

Rácz Miklós

Rekonstrukció és műemlék – ellenzők és pártolók?

2017

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

A magyar szakmai és laikus közvéleményt a rekonstrukciók, visszaépítések kérdése nem ritkán élesen megosztja. De mit pártol az egyik és mit ellenez a másik? „Zéró összegű játszáról” van szó, ahol az egyik szükségszerűen veszít, ha a másik nyer? Érdemes megpróbálni reálisan megnézni, milyen az a helyzet, melyben ez a megosztottság, szembenállás kialakult, illetve kiélesedett.

A füzéri vár felépítésének ICOMOS MNB általi fogadtatása ezúttal engem is írásra készítetett. Középkorral és műemlékekkel foglalkozó régészként, emellett építészeti képzettséggel kutatóként éveken át a cseszneki várhoz kapcsolódó kutatási feladatokat volt lehetőségem ellátni, így szükségszerűen részt vettem a megóvás és bemutatás, rekonstrukció kérdéseinek megvitatásában is. Mindezek mellett szülőhelyemen, Tiszaföldváron egy kihívásokkal teli feladaton, egy védett, hagyományos falusi ház megmentésén és a bemutatást célzó hiteles felújításán dolgozom évek óta. Ennek nyomán három évadon át mesterként kapcsolódtam be a Falufejlesztési Társaság Nagypám Háza című, a hagyományos építőmesterségeket átadó népi építészeti programjába (6. kép).¹

A füzéri vár visszaépítése valóban a történeti emlékek védelmének, illetve a bemutatásban alkalmazható rekonstrukciónak alapvető kérdéseit veti fel.

A műemlékvédelem, örökségvédelem egy olyan tágabb terület, melynek a régészeti és épített emlékek jogszabályok szerinti inventarizációja, kutatása és megőrzése csak egy része. Ha a figyelmünket csak ezekre koncentrálnánk, nem érthetjük meg jól a terület egészét, így a mi működésünket is befolyásoló folyamatokat. Ma Magyarországon a műemlékek helyszíni megőrzése, mint cél és tevékenység önmagában nem elég a társadalom örökséggel kapcsolatos motiválásához, az örökség iránti érdeklődésének felkeltéséhez.

A Faro-i egyezmény szerint az örökség szorosán együtt értelmezendő az azt használó, magáénak tekintő közösséggel, a társadalommal, így fontos, hogy ismerjük azokat az aktuális

formákat, ahogyan a társadalom általában kapcsolódik az örökséghez.

Egy fontos új irányzat

Az utóbbi évtizedekben a világban virágzásnak indult és nagy mértékben kifinomodott a kutatások alapján megismerhető múlt közvetítésének egy irányzata, a régészeti-muzeológiai rekonstrukciók. A múlt kutatások, leletek alapján egyre igényesebben, új bemutatóhelyeken való rekonstruktív megjelenítése kiváló eredményeket mutat fel Európa- és világszerte, és egy hullámszerűen jelentkező új, nagyon népszerű jelenséggé üdvözölhető. Ez az irányzat eddig nem látott lehetőséget ad a régészek és anyagi kultúrával foglalkozó történészek, kutatók számára a kutatási eredmények naprakész, élményszerű bemutatására, átadására, a látogatóknak a személyes beleélésre, interakcióra. A történeti környezet ilyen megelevenítése így éppen az utóbbi évtizedekben terjed ki egyre inkább a műemléki, épen megmaradt helyszínekről a régészeti helyszínek, korok bemutatására – ez utóbbiakat a lelőhelyek területén kívül, azok egy kisebb részén, vagy a közelükben, egy új, nagy komplexumnak helyet biztosító szabad területen valósítják meg (1. kép).

Ezek a történelmi skanzenszerű muzeológiai rekonstrukciós helyszínek magas fokú tudományos megalapozottságra tartanak igényt, kihasználják a legkisebb technikai részletekig terjedő (kísérleti) rekonstrukciós és bemutatói lehetőségeket, felkészített munkatársakat és önkénteseket alkalmaznak szereplőként.

Egy jelentős ilyen nyugat-európai helyszínt, a hollandiai Archeon-t volt lehetőségem néhány évvel ezelőtt meglátogatni és meggyőződni a bemutatás anyagi minőségéről és szakmai színvonaláról. A létesítmény öt fő, régészetileg kutatott korszakot mutat be. A késő középkort többek között egy környezetével és gazdag berendezésével együtt megformált városi utcácska képviseli, továbbá egy teljes, kora gótikus kolostorépület, melyben egy létező álló műemlék épület, a dordrechti középkori ferences kolostor e formájában csak kutatásokból ismert 14. századi fázisát rekonstruálták teljes nagyságban, teljes berendezéssel, használati tárgyanyaggal (3-4. kép).

¹ A szerző PhD építészmérnök, régész, a Régi Épületek Kutatóinak Egyesületének tagja.

1. Óskori lakóház rekonstrukciója a százhalombattai Matrica Múzeum halomsírmezőhöz kapcsolódó szabadtéri régészeti látogatóhelyén, 2017 (forrás: Matrica Múzeum, Százhalombatta – fotó: Németh Gabriella).

Magyarországon is egyre több múzeum és régészeti helyszín él bizonyos mértékben a muzeológiai rekonstrukciók lehetőségeivel (1-2. kép).

A nyugat-európai példákhoz hasonló, komplex, kifejezetten rekonstrukciós tematikájú helyszín kevés van, és ezek közül nincs olyan, ahol a magyar középkor jelentős hangsúlyt kapna.

Az épített muzeológiai rekonstrukciókkal párhuzamosan, az irányzattal egymást kölcsönösen erősítve egy-két évtizede hirtelen bővülésnek indult a múlttal foglalkozó számítógépes rekonstrukciók mennyisége és felhasználási köre. Az ismeretterjesztésből már gyakorlatilag kihagyhatatlanok, és egyre szélesedik az a laikus kör, akik önmaguk aktívan bekapcsolódnának a múlt ilyen módon való értelmezésébe (illusztrálja e tudás és készség terjedését, hogy ma a Windows 10 már alapkellékként ad egy egyszerű háromdimenziós modellező progra-

mot). Bár a szakterület tudományos irodalma és módszertana is gyorsan fejlődik és finomodik, egy fontos észrevétel, hogy kifejezetten kevés az ilyen típusú színvonalas munkában aktívan részt vevő, az örökség kutatása terén képzett szakember.

Óvjuk adatközlőinket!

Az UNESCO 2011-ben magyar világörökséget vett fel nyilvántartásába. A táncház-módszer, mint jó gyakorlat a szellemi világörökség listájára került fel. A magyarországi és határon túli magyar vidék a népzenei- és néptáncgyomány csodálatosan gazdag kincsét őrizte meg a 20. és 21. századra – jelentős részben egy olyan európai néphagyományt, mely nyugatabbra a polgárosodás révén már régen eltűnt. (Sajátosan és tanulságos módon a földrajzi tendencia az urbánus épített örökséggel éppen ellentétes irányú.) Az 1970-es évek elejétől a táncházak

2. Az Aquincumi romterület egy részén valósult meg a Festőház, egy feltárt épület egy részének élményszerű, teljességre törekvő rekonstrukciója. A Festőház déli verandája, életkép (BTM Aquincumi Múzeum, Fotótár – fotó: Komjáthy Péter).

tipikusan (nagy)városi közegben teremtették meg a hagyomány folytatását, ami világszerte példamutatóvá vált. A már meglévő és folyamatosan bővített néprajzi gyűjtésen alapulva a zene és a tánc átadása állandó forrásismerettel, forráskritikával jár együtt. A legtöbb résztvevő tudja, hogy pontosan mely falu, vagy mely ismert adatközlő személy táncát/zenéjét ismeri. A zene és tánc élő átadói e szóhasználatban az *adatközlők* – a hagyományt fennmaradásának közegében átvevő, ott élő, gyakran idős emberek, de olykor fiatalok is. A néptánc, népzene modern átadásában, bemutatásában ők megkülönböztetett figyelmet kapnak. Az őket megörökítő hang- és filmfelvételek is eredeti forrásnak számítanak.

Nem nehéz észrevenni, hogy a modern környezetben a tánc, mint közeg és mint kulturális forma egyfajta élményszerű rekonstrukció

az eredeti közegből hitelesen átvett formai elemek alapján.

Ebben mi magyarok világszerte elismerten a legjobbak (köztük) vagyunk, és fontos észrevenni, hogy ez kijelöl és jelez itt egy erős tendenciát a források tiszteletén alapuló, a múlt egyes vonásait élményszerűen megelevenítő rekonstrukcióra.

A műemlékügy közelmúltja és jelene

Az épített örökség megóvásában ezzel szemben nem mi vagyunk a legjobbak.

A rendszerváltás után szükségképpen hirtelen jöttek felszínre a múlttal szembeni hiányérzetek, kérdések, elvárások, amelyek értelemszerűen a műemlékállomány, a történelmi emlékhelyek kulcsfontosságú pontjaira koncentrálnak.

3-4. A dordrehti ferences kolostor kutatásából ismert 14. századi fázisának élményszerű múzeológiai rekonstrukciója a hollandiai Archeon régészeti parkban, külső nézet és az egyik belső tér. Fotó: Rácz Miklós, 2012.

Az új mozgástér és az e téren is aktivizálódó emlékezetpolitika olyan helyzeteket eredményezett, amelyek a műemlékvédelem normális menetével, törvényekben, szabályozásban is foglalt normáival egyébként nem egyeztethetők össze. Rövid idő alatt addig hosszú ideje elhanyagolt helyszínekre óriási összegek álltak rendelkezésre, nagy elvárásokkal és ehhez képest rövid határidőkkel. Ezek a nagy figyelmet kapó programok az adott társadalmi-történeti helyzetben egy jóval erősebb és stabilabb műemlékvédelmi intézményi háttérnek is alig kezelhető feladatot jelentettek volna. A hirtelen nagyon nagy arányú és végleges beavatkozás a műemlékvédelem alapvető megközelítésével általában nehezen összeegyeztethető. A szakmai diskurzus és a szakmai kompromisszumok nem tudtak/tudnak kellő módon létrejönni a szűkös időkeretek miatt. A nagy figyelem miatt e helyzetek alapján ítélték meg az intézményrendszer, az alapelvek és a törvényi háttér használhatóságát és hasznosságát – melyeknek fő funkci-

ója egyébként a műemlékállomány egészével kapcsolatos mindennapos kisebb-nagyobb feladatok hatékony elősegítése lenne. Ezek sok tekintetben csapdahelyzetek voltak, melyek révén a műemlékes szakma belekerült a kudarc – tekintélyvesztés – térvesztés – kapacitásvesztés lefelé tartó spiráljába. A térvesztés a fogalmak lejárátódásában is jelentkezett.

A bemutatott, gyakorlati képzési program keretében felújított ház ma egy 11000 lakosú közép-alföldi magyar település mindössze két helyi védett épületének egyike. A műemlékvédelemnek – vagy általánosabb értelemben műemlékügynek – véleményem szerint jelentős részben arról kellene szólnia, hogy az ország minden táján kellő számú, felkészült szakember dolgozzon kitartóan, napi szinten a helyi értékek megismertetéséért, tudatosításáért.

A régészetben nagyon hasonló folyamatok zajlanak le azáltal, hogy a törvényileg előírt feltárások lekötik a szakma legnagyobb részének kapacitásait, és kevésbé tud a társadalmat való-

5. A régészetileg kutatott helyszíneken az ásások színvonalasan megszervezett látogathatósága – amire világszerte szintén nagyon sok jó példa van – képes hitelesen kielégíteni a múlt iránt sokakban meglévő kíváncsiságot. Látogatók a Kiskunfélegyháza-Templomhalom középkori templom ásásán (Forrás: Kecskeméti Katona József Múzeum).

6. A történeti építőmesterségek átadása – és az örökség megóvása – élményt is szerző gyakorlat során: védett hagyományos lakóház helyreállítása a Falufejlesztési Társaság „Nagyapám Háza” népi építészeti gyakorlati programja keretében, Tiszaföldvár. Fotó: Rác Miklós, 2012

ban szorosan érintő és érdeklő kérdések megfogalmazásában, ezek megválaszolásában aktív kezdeményező szerepet játszanak.

Gondolatok a kiútról

Úgy gondolom, az épített és régészeti örökséggel foglalkozó szakterületek művelőinek fontos rálátzni a helyzetre, és határozottan elkerülni azt, hogy saját szerepüket elsősorban a kudarcok alapján definiálják.

Véleményem szerint a jelenlegi helyzetet és a magyarországi – mind pozitív, mind negatív – adottságokat figyelembe véve a kiút megtalálásában nagyon lényeges lehet, ha a szakterületek aktívabban össze tudnak kapcsolódni a múlt közvetítésének új, haladó, a műemlékek és régészeti helyszínek szorosabban vett, törvényileg előírt védelmével csak közvetetten összefüggő irányzataival.

Nyilvánvaló, hogy a magyar társadalom a múlttal, a műemléki és régészeti emlékek bemutatásával, közvetítésével kapcsolatban ki-

fejezetten igényli és értékeli az élményszerű, hiteles rekonstrukciót, és ezen belül is sokan vannak, akik kifejezetten keresik a látottak háttérét, igénylik a források, a tudományos kutatás módszereinek, lehetőségeinek és korlátainak mélyebb megismerését (5. kép).

Az épített és régészeti örökség terén képzett szakembereknek és az ezzel foglalkozó intézményeknek a saját szakterületükhöz kapcsolódva keresniük kellene a társadalom felé az élményszerű kérdésfeltevés és tudásátadás lehetőségeit. Minél több szakembernek kellene jártasságot szerezni a muzeológiai rekonstrukciók legjobb módszereiben, és közreműködni a helyszínek létrejöttében, elsősorban a védett történeti helyszínek területén kívül, adott esetekben azokhoz kapcsolódva, ezzel párhuzamosan helyes utat mutatniuk az eredeti emlékek megóvásának korszerű kultúrája, a fenntartás és tudományos értelmezés feladatainak színvonalas ellátása terén. Ilyen a történeti mesterségek felelevenítése, gyakorlati átadása is (6. kép),

mely az épített és tárgyi örökséghez kapcsolódó szellemi örökség átadását is jelenti.

Javasolható a szentendrei Skanzenhez hasonló egyetlen kiemelt, vagy több regionális muzeológiai rekonstrukciós helyszín létrehozása, melyek különböző korszakokat és tájegységeket is reprezentálhatnak.

A néprajzi adatközlők megóvásához és tiszteletéhez hasonlóan a muzeológiai rekonstrukciók nem, vagy csak megfelelő korlátok között terhelhetik meg az eredeti helyszíneket.

Az eredeti maradványokon történő, a teljes helyszínt érintő teljes rekonstruktív visszaépítés régészeti helyszínek esetén a bemutatás létező, bejáratott, de nem korszerű módja, melynek ma már számos hátránya nyilvánvaló és más megoldások által könnyen kiküszöbölhető. Ugyanakkor általánosságban *rekonstrukcióról* beszélve rendkívül fontos élni a megkülönböztetés képességével és lehetőségével is a különböző módon megvalósuló rekonstrukciók tekintetében: egy védett helyszín egy részét vagy egészét érinti-e, régészeti helyszínről van-e szó, egy hirtelen pusztulást, katasztrófát követ-e, és ha igen, mennyi idő telik el azóta.

A számítógépes rekonstrukciók szakmailag magas szintű művelése, az örökséghez kapcsolódó oktatásba való felvétele, a laikus felhasználók támogatása szintén prioritást kell, hogy élvezzen.

Minden jel arra mutat tehát, hogy a „védelem” fogalma önmagában nem képviselhető hitelen: csak jóval tágabb szemlélet keretében érthető meg és adható át. A tágabb szemlélet érvényesülése érdekében az „örökségügy” valamennyi szereplőjének – elsősorban az intézményeknek és döntéshozóknak, de az egyes szakembereknek is – saját hatáskörében, egymással együttműködve, egymás tudását kiegészítve szükséges cselekednie.

A szerző köszönetet mond az információkért és a fényképek rendelkezésre bocsátásáért Németh Gabriellának (Matrica Múzeum, Százhalombatta), Láng Orsolyának (BTM Aquincumi Múzeuma) és Rosta Szabolcsnak (Kecskeméti Katona József Múzeum), valamint azoknak a kollégáinak is, akik a cikket megjelenés előtt elolvasták és korrigálták. A tiszaföldvári védett népi lakóház megóvásának munkáira 2012 óta évről évre a Falufejlesztési Társaság „Nagyapám Háza” mester-inas képzési programjának keretében került sor.